

MAREK PIETRAŚ

UWARUNKOWANIA NOWEJ JAKOŚCI
ZBROJNYCH KONFLIKTÓW
WEWNĄTRZPAŃSTWOWYCH/MIĘDZYNARODOWYCH¹

WPROWADZENIE

Konflikty zbrojne, będąc jak się wydaje trwałym elementem życia społecznego w warunkach różnorodności podmiotów i ich interesów, są jednocześnie dynamicznym procesem. Podlegają ewolucji wraz ze zmianą życia społecznego, a więc środowiska, w którym powstają. Należy je więc analizować w ścisłym powiązaniu z rozwojem życia społecznego, a nie w izolacji od niego. Ich dynamika i zmienność odzwierciedla zmiany w zachowaniach i procesach społecznych na różnych ich poziomach – od tego lokalnego, poprzez poziom państwa, do poziomu środowiska międzynarodowego. Stąd też celem opracowania jest identyfikacja nowej jakości zbrojnej postaci konfliktów wewnątrzpaństwowych/międzynarodowych i wyjaśnienie jej przyczyn. Weryfikacji poddano hipotezę, zgodnie z którą współczesne zbrojne konflikty wewnątrzpaństwowe/międzynarodowe są dynamicznym procesem warunkowanym, synergicznym efektem zmian występujących na poziomie środowiska międzynarodowego – systemu międzynarodowego i zmian występujących na poziomie państwa, a dokładniej jego wnętrza. Są synergicznym efektem ich przyczyn pośrednich i bezpośrednich. Oznacza to, iż nie ma jednej przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych.

Prof. dr hab. MAREK PIETRAŚ – kierownik Zakładu Stosunków Międzynarodowych, Wydział Politologii UMCS; adres do korespondencji: Plac Litewski 3, 20-080 Lublin; e-mail: pietras@poczta.umcs.lublin.pl

¹ Wykorzystano fragmenty pracy: M. Pietraś, *Conflict Dynamics in International Relations*, w: *Border conflicts in contemporary world*, ed. A. Moraczewska, Lublin 2013 (w druku).

Jako złożone, wielopostaciowe zjawiska warunkowane są różnorodnymi czynnikami, o różnorodnej intensywności występowania, funkcjonującymi na różnych poziomach rzeczywistości społecznej – od globalnego, poprzez państwa, do poziomu lokalnego. Przyjęto założenie, że jednym z najistotniejszych czynników nowej jakości współczesnych zbrojnych konfliktów wewnątrzpaństwowych/międzynarodowych są zmiany na poziomie środowiska międzynarodowego, nazywane zmianami systemowymi. Identyfikowane są one z jednej strony z końcem zimnej wojny i zmianą biegunowości środowiska międzynarodowego, a z drugiej – z narastającymi procesami globalizacji. Można więc mówić o swoistym procesie podwójnej zmiany środowiska międzynarodowego i jego istotnych implikacjach dla nowej jakości zbrojnej postaci konfliktów wewnątrzpaństwowych/międzynarodowych. Należy jednak pamiętać, że zmiany na poziomie systemu międzynarodowego nie wyczerpują całej złożoności czynników warunkujących współczesne konflikty zbrojne. Także dlatego, że często mają one charakter pośredni. Przyczyny bezpośrednio funkcjonują najczęściej na poziomie państwa lub nawet na poziomie lokalnym. Uznano jednak, że zastosowane zostanie ujęcie redukcyjne, niezależnie od tego, że może ono być zawodne. Zgodnie z nim przedmiotem analizy najpierw jest identyfikacja nowej jakości zbrojnej postaci współczesnych konfliktów wewnątrzpaństwowych/międzynarodowych, a następnie próba jej wyjaśnienia poprzez identyfikację i analizę skutków zmiennych funkcjonujących na poziomie systemu międzynarodowego z jednej strony oraz zmiennych funkcjonujących na poziomie państwa i jego wnętrza – z drugiej.

NOWA JAKOŚĆ WEWNĄTRZPAŃSTWOWYCH/MIĘDZYNARODOWYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Dla nowej jakości współczesnych wewnątrzpaństwowych/międzynarodowych konfliktów zbrojnych szczególnie istotne znaczenie (choć nie będące przyczynami bezpośrednimi) wydają się mieć zmiany o nowych jakościowo cechach, występujące na poziomie systemu międzynarodowego. Utożsamiane są one z zakończeniem zimnej wojny, a przede wszystkim z procesami globalizacji. Szczególnie istotne znaczenie wydają się mieć te ostatnie, znacząco zmieniające – używając terminologii Jemesa Rosenaua – parametry środowiska międzynarodowego. Zmiany te bywają określane mianem późnowestfalskiego ładu międzynarodowego i oznaczają odchodzenie od westfalskiego

systemu stosunków międzynarodowych². Parametry tego ostatniego określa istnienie scentralizowanych państw narodowych i zasady ich suwerennej równości, kontrolowanie terytorium określonego granicami oraz odwoływanie się do prawa międzynarodowego, a przede wszystkim zasady równowagi sił jako regulatorów procesów funkcjonowania środowiska międzynarodowego³. Proces wyłaniania się ładu późnowestfalskiego jest związany z nowymi jakościowo zmianami środowiska międzynarodowego, jak chociażby aktywność podmiotów niepaństwowych, nazywanych także transnarodowymi, funkcjonowanie zjawisk i procesów tzw. odterytorialnionych, a więc niezwiązanych z terytorium państw, wzajemne przenikanie się i warunkowanie tego, co wewnątrzpaństwowe, i tego, co międzynarodowe⁴. Stały się one elementami zmiany życia społecznego na poziomie wnętrza państwa i środowiska międzynarodowego.

Potwierdzeniem nowej jakości zjawisk i procesów charakterystycznych dla późnowestfalskiego ładu międzynarodowego jest nowa jakość konfliktów zbrojnych. Przez większą część okresu westfalskiego systemu stosunków międzynarodowych elementem funkcjonowania środowiska międzynarodowego były tzw. wojny typu klausewiczowskiego, a więc między scentralizowanymi państwami jako centrami siły, odwołującymi się do stosowania zorganizowanej przemocy skierowanej przeciwko wyraźnie zdefiniowanemu wrogowi⁵. System westfalski, oparty na idei terytorialnej suwerenności, sprzyjał więc konfliktom o terytorium i suwerenności nad nim. Wojny stały się sposobem realizacji polityki ówczesnych państw, dążenia do powiększenia terytorium, realizacji interesów i ambicji politycznych. Były też istotne dla wzmacniania scentralizowanych państw narodowych, bowiem zmiana sposobu wykonywania zorganizowanej przemocy stała się czynnikiem stymulującym zmianę organizacji i funkcjonowania ówczesnych państw. Trafnie więc pisał Charles Tilly, że „wojny zrobiły państwo, a państwo robiło wojny”⁶. Inaczej mówiąc – zmiana sposobu wykonywania zorganizowanej przemocy sprzyjała po-

---

² Zob. M. Pietraś, *Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego*, w: *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 57-74.

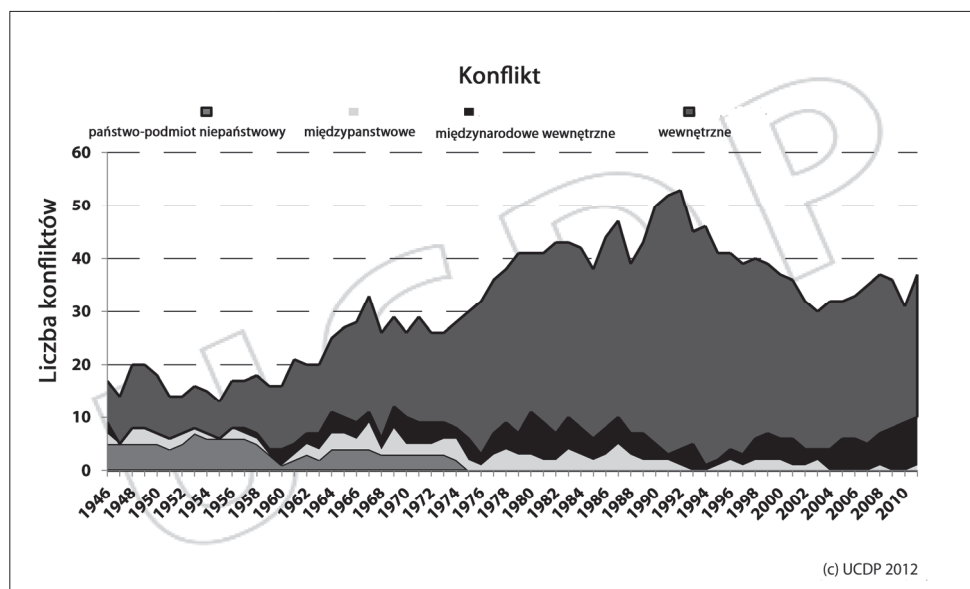
³ R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe – istota, uwarunkowania, badanie*, w: *Stosunki międzynarodowe – geneza, struktura, funkcjonowanie*, red. E. Halizak, R. Kuźniar, Warszawa 1994, s. 16.

⁴ Zob. M. Pietraś, *Late Westphalian International Order*, “Polish Political Science Yearbook” 2007, s. 134-157; tenże, *Hybrydowość późnowestfalskiego*, s. 57-74.

⁵ Szerzej na ten temat zob.: O.P. Richmond, *Maintaining Order, Making Peace*, New York 2002, s. 27 nn.

⁶ *Coercion, capital, and European states, A.D.990-1990*, Cambridge 1992

wstawaniu scentralizowanych państw narodowych, a te zaś zaczęły odwoływać się do wojny jako sposobu realizacji polityki⁷.

Rys. nr 1. Typy konfliktów zbrojnych w latach 1946-2011

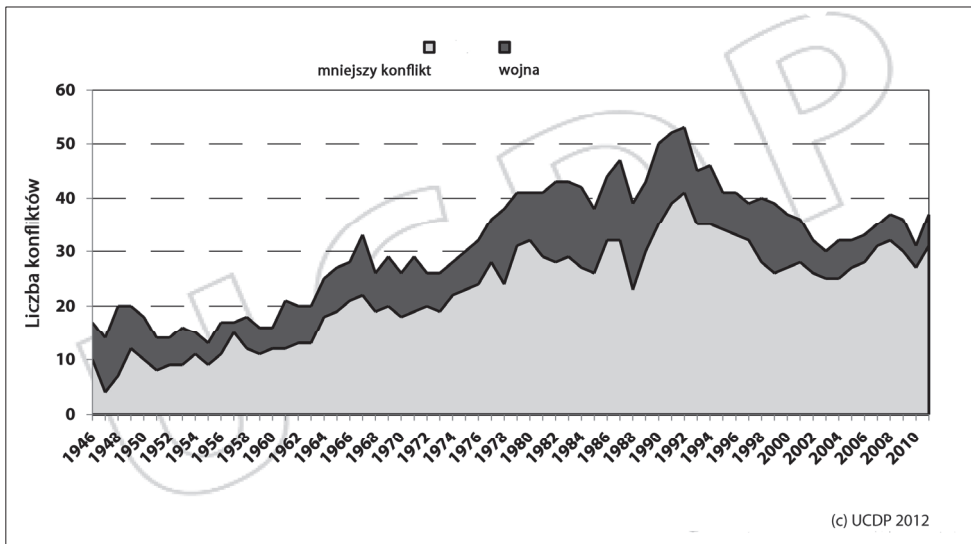
Źródło: Uppsala Conflict Data Program, http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/122/122552_conflict_type_2011.pdf

Procesy globalizacji i stymulowane przez nie stopniowe wyłanianie się późnowestfalskiego ładu międzynarodowego prowadzą do istotnej zmiany przyczyn i logiki konfliktów zbrojnych. Dominującą tendencją stały się konflikty wewnątrzpaństwowe przy sporadycznych przypadkach konfliktów międzypaństwowych⁸, charakterystycznych dla ładu westfalskiego i nazywanych wojnami typu klauzewiczowskiego. Tendencja ta pokazana jest na rysunku 1. Wyraźnie widoczny jest spadek liczby, a w niektórych latach wręcz zanik konfliktów międzypaństwowych i jednocześnie wzrost oraz dominacja konfliktów wewnątrzpaństwowych. Ich motywem przestała więc być ochrona integral-

⁷ Zob. M. Pietraś, *Bezpieczeństwo państwa w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym*, w: *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, red. S. Dębski, B. Górka-Winter, Warszawa 2003, s. 161-176.

⁸ K. Stathis, *International conflict and political violence: new developments and research*, w: *Rethinking violence: States and Non-State Actors in Conflict*, eds. E. Chenoweth, A. Lawrence, Cambridge, Mass.: MIT Press 2012, s. XI.

ności terytorialnej państwa czy jego niezależności politycznej. W odniesieniu do wielu konfliktów motywem stała się zaś tożsamość grupy etnicznej, a nie dążenie do opanowania określonego terytorium i rozciągnięcie nad nim suwerennych praw. Oznacza to stymulowanie nowych formy przemocy i tradycyjne rozumienie wojen przestało do nich pasować. Wojny zaczęły tracić wyróżniające je wcześniej właściwości. Zdaniem K. Holstiego stały się „zdeinstytucjonalizowane” w sensie braku centralnej kontroli, regulacji, etykiety i zbrojeń⁹. Nie oznacza to jednak, że ów nowy rodzaj konfliktów całkowicie zastąpił te westfalskie. Te ostatnie zdarzają się sporadycznie. Oznacza to, że współczesne konflikty są zarówno wewnątrzpaństwowe, jak i międzynarodowe. Te pierwsze często podlegają procesom umiędzynarodawiania, angażują podmioty funkcjonujące w środowisku międzynarodowym lub powodują transgraniczne skutki. Stąd też zasadna wydaje się nazwa wewnątrzpaństwowe/międzynarodowe konflikty zbrojne.

Rys. 2. Ewolucja intensywności konfliktów w latach 1946-2011

Źródło: Uppsala Conflict Data Program, http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/charts_and_graphs/#intensity

Pod względem liczby wyraźnie dominują konflikty późnowestfalskie, o przedstawionych wyżej cechach. Zgodnie z danymi Instytutu Badań Pokoju w Oslo

⁹ Cyt. za: I. Clark, *The post-cold war order. The spoils of peace*, Oxford 2001, s. 198.

(PRIO) w latach 1989-2004 miało miejsce 7 konfliktów zbrojnych między państwami i 90 konfliktów o nowych jakościowo cechach¹⁰. Istotnym ich wyróżnikiem jest spadek intensywności i skali działań zbrojnych, dlatego też konflikty te często określane są mianem konfliktów niskiej intensywności. Są więc znacząco mniej apokaliptyczne i destrukcyjne niż wiele wcześniejszych wojen typu klauzewiczowskiego. Tendencja zmiany intensywności konfliktów wyraźnie pokazana jest na rysunku 2.

Odchodzenie od tradycyjnej, charakterystycznej dla systemu westfalskiego formuły konfliktów oznaczało, że zwłaszcza w Europie i Afryce na przełomie lat 80. i 90. pojawił się nowy typ zorganizowanej przemocy, dziejącej się we wnętrzu państw. Określany jest on mianem nowej wojny, konfliktu postmodernistycznego lub konfliktu niskiej intensywności¹¹. Istotną cechą tych konfliktów jest niezwykła złożoność i zacieranie wcześniejszych różnic między wojną jako formą przemocy w stosunkach między państwami, zorganizowaną przestępczością i łamaniem praw człowiek na dużą skalę. Chociaż konflikty te są zlokalizowane we wnętrzu konkretnych państw, to wyróżnia je olbrzymia liczba transnarodowych powiązań, chociażby w postaci najemników, doradców, ochotników napływających z diaspory itd. Sprawiają one, że rozróżnienie tego, co wewnętrzne i zewnętrzne, rozróżnienie aktu agresji i reakcji na nią, tego ,co lokalne, i tego ,co globalne, jest niezwykle trudne¹².

Istotnym wyróżnikiem tych nowych wojen jest złożoność podmiotów w nich uczestniczących. Z tego powodu nazywane są nawet wojnami „sprywatyzowanymi” lub nieformalnymi, gdyż – jak twierdzi Mary Kaldor – swoista prywatyzacja przemocy jest istotnym ich elementem. Rozróżnienie bowiem tego, co prywatne, i tego, co publiczne, tego, co państwowe, i tego, co niepaństwowe, formalne i nieformalne, jest niezwykle trudne. W konfliktach tych biorą bowiem udział jednostki paramilitarne lokalnych przywódców, struktury kryminalne, siły policyjne i najemnicy oraz regularne armie¹³.

Analizowane nowe konflikty są ściśle powiązane z procesami globalizacji widocznymi w czasie ich trwania. Obejmują one obecność mediów, które konflikt mogą uczynić spektaklem oglądanym na ekranach telewizorów przez

---

¹⁰ Zob. M. Pietraś, *Istota i specyfika konfliktów niskiej intensywności*, w: *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006, s. 30.

¹¹ Szerzej zob.: M. Kaldor, *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Cambridge 1999, s. 1-2.

¹² Tamże, s. 2.

¹³ Tamże, s. 8.

widzów całego świata, i to w czasie rzeczywistym. Obecne są także organizacje humanitarne z całego niemalże świata i inne organizacje pozarządowe, handlarze uzbrojenia oraz wzmiankowani już najemnicy, doradcy wojskowi oraz ochotnicy z ewentualnej diaspory. Konflikty te są więc jednocześnie lokalne i globalne, wewnątrzpaństwowe i międzynarodowe.

Wymienione cechy konfliktów wewnętrznych i jednocześnie często międzynarodowych oznaczają, że są one dynamicznym procesem podlegającym ewolucji. Różną się od wcześniejszych konfliktów wewnątrzpaństwowych, które były częścią rzeczywistości społecznej znacznie wcześniej, przed zakończeniem zimnej wojny i intensywnym oddziaływaniem procesów globalizacji w ramach mechanizmu podwójnej zmiany. Stąd też wyróżniane są „stare” i „nowe” konflikty wewnętrzne¹⁴. „Stare” konflikty wewnętrzne, zwłaszcza w okresie zimnej wojny, wyrażały przede wszystkim zbiorowe sprzeczności interesów na tle istniejących podziałów politycznych i ideologicznych. „Nowe” konflikty wewnętrzne wyróżnia znaczny udział podmiotów niepaństwowych – prywatnych. Stąd też nazwa „wojny sprywatyzowane”. Zdaniem Chrisa Graya są one bardziej „gospodarcze”, „drapieżne” i „kryminalne”. Wyróżnia je znaczne zaangażowanie struktur kryminalnych lub podejmujących działania kryminalne, a motyw zysku jest jednym z wiodących w czasie trwania konfliktu¹⁵.

Jak już podkreślano, istotnym wyróżnikiem współczesnych konfliktów wewnątrzpaństwowych jest znaczący udział podmiotów prywatnych. Podejmując działania transgraniczne, stają się one podmiotami transnarodowymi. Oznacza to, że istotną cechą współczesnych konfliktów jest ich transnacionalizacja, co wyklucza możliwość ich analizy jedynie z perspektywy państwowcentrycznej¹⁶. Odzwierciedla ona (transnacionalizacja) prawidłowość rozwoju współczesnych stosunków międzynarodowych, jaką jest wzrost transgranicznej aktywności podmiotów niepaństwowych oraz procesów transnarodowych. Prawidłowości tej nie należy jednak ujmować w kategoriach „idyllicznego” procesu budowania społeczeństwa obywatelskiego w stosunkach międzynarodowych, a więc podmiotowości jednostek i grup społecznych. Podmioty transnarodowe to także struktury zorganizowanej przestępczości, organizacje terrorystyczne i korporacje transnarodowe. Będąc obiektywnym procesem zmiany środowiska międzynarodowego i wewnętrznego państw, podmioty i procesy transnarodowe

---

¹⁴ Zob. M. Smith, *International Security. Politics, Policy, Prospects*, Basingstoke 2010, s. 105-107.

¹⁵ *Post-Modern War. The New Politics of Conflict*, London 1997.

¹⁶ Thomas, Kieser, Casebeer, *Warlords Rising*, s. 22.

nieuchronnie stały się istotnym elementem analizy współczesnych konfliktów. Głównym czynnikiem warunkującym tę tendencję są procesy globalizacji, które tworzą środowisko sprzyjające transnarodowej aktywności¹⁷.

Transnarodowa aktywność stała się trwałym elementem sfery praktyki konfliktów oraz ich analizy. Oznacza bowiem łączenie przypadków stosowania przemocy na poziomie lokalnym z działaniami lub procesami społecznymi, politycznymi i gospodarczymi, funkcjonującymi na poziomie globalnym. Ten specyficzny – charakterystyczny dla procesów globalizacji – proces łączenia tego, co lokalne, z tym, co globalne, dotyczy – z jednej strony – stosowania przemocy, a z drugiej – angażowania się w przeciwdziałanie jej. Odnosnie do pierwszej z tych relacji należy podkreślić, że w przebieg współczesnych konfliktów zaangażowane bywają struktury zorganizowanej transnarodowej przestępczości, a zwłaszcza handlarze uzbrojeniem, sieciowo zorganizowane organizacje terrorystyczne¹⁸, co pokazał konflikt w Mali w styczniu 2013 roku, świadczące usługi prywatne korporacje wojskowe, najemnicy, migranci z diaspory oraz korporacje dostarczające broń. Ruchy migracyjne mogą zaś być istotnym czynnikiem transgranicznego rozprzestrzeniania się konfliktów do państw sąsiednich i destabilizacji ich życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Może się tak stać, mimo że większość uchodźców nie angażuje się w działania zbrojne. Przemieszczanie się uchodźców może jednak przyczyniać się do dyfuzji idei stymulujących konflikty, może ułatwiać przemieszczanie się osób zaangażowanych w konflikt oraz transfer uzbrojenia. Uchodźcy mogą także przyczyniać się do zmiany struktury etnicznej poszczególnych państw i stymulować napięcia na tym tle, a więc destabilizować ich życie społeczno-polityczne¹⁹.

Podmiotami transnarodowymi, których zaangażowanie we współczesne konflikty wydaje się wzrastać, są struktury zorganizowanej przestępczości. Ich funkcjonowanie jest – z jednej strony wyrazem słabości, dysfunkcji państwa, z drugiej zaś odzwierciedla wymienianą już prawidłowość, jaką jest swoista „ekonomizacja” współczesnych konfliktów poprzez wzrost zaangażowania podmiotów niepaństwowych w nielegalną działalność gospodarczą, służącą gromadzeniu środków finansowych, mających umożliwić dalsze angażowanie się w konflikt. Proces ten w wypadku wielu konfliktów doprowadził do

---

¹⁷ S. Lindberg, N.J. Melvin, *Major armed conflicts*, w: *SIPRI Yearbook 2007. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 2007, s. 56.

¹⁸ J.-L. Bruguier, *Transnationalism and Conflict. The Perils of Unchecked Immigration*, „Internationale Politik” 7(2006), No 2, s. 45-48.

¹⁹ Lindberg, Melvin, *Major armed conflicts*, s. 58.

erozji wcześniejszych granic między stosowaniem przemocy motywowanej politycznie oraz przemocy motywowanej zyskiem, między podmiotami odwołującymi się do motywacji ideologicznej, narodowyzwolenczej oraz strukturami zorganizowanej przestępczości²⁰. U podstaw więzi tych dwóch rodzajów struktur leży fakt, że niepaństwowe podmioty polityczno-wojskowe, pozostając w opozycji do struktur państwa, mają ograniczone możliwości finansowania działalności ze źródeł legalnych, stąd potrzeba angażowania się w działalność przestępczą lub współdziałania ze strukturami zorganizowanej przestępczości.

Przyjmując za kryterium liczbę ofiar struktur zorganizowanej przestępczości w przeliczeniu na 100 000 mieszkańców, można wyodrębnić trzy „strefy” intensywności występowania i aktywności tych struktur. Po pierwsze – jest to Południowa Afryka, Ameryka Środkowa i Ameryka Południowa; po drugie – są to Karaiby i Europa Wschodnia; po trzecie – jest to Północna Afryka, Północna Ameryka i, głównie, Meksyk oraz Azja Środkowa i Kaukaz Południowy. Najniższy poziom aktywności struktur zorganizowanej przestępczości występuje w Europie Zachodniej i w Europie Środkowej²¹. Należy pamiętać, że są to obszary o różnej intensywności występowania konfliktów. Nie w każdym z nich występują przypadki więzi między strukturami rebelianckimi i strukturami zorganizowanej przestępczości. Konflikty tworzą jednak dogodne środowisko do aktywności tych ostatnich. W Afganistanie w warunkach konfliktu talibów i innych grup rebelianckich z koalicją sił międzynarodowych w latach 2001-2007 obszar uprawy opium wzrósł 25 razy. Dla struktur rebeliantów handel narkotykami stał się sposobem finansowania działań zbrojnych. Szacuje się, że dochody z tej działalności w latach 2006-2007 wyniosły 200 000-400 000 USD²².

Podobieństwa między zorganizowaną przestępczością i niepaństwowymi podmiotami polityczno-wojskowymi, strukturami rebelianckimi zaangażowanymi w konflikty dotyczą – po pierwsze sposobu, metod czerpania dochodów. Oba rodzaje podmiotów czerpią bowiem dochody z nielegalnej działalności gospodarczej lub wręcz działalności kryminalnej, bowiem mogą angażować się w działania kryminalne, jak rozboje czy porwania dla okupu. Mogą także czerpać dochody z handlu surowcami. W Afryce nielegalny handel diamen-

---

²⁰ E. Stepanowa, *Armed conflict, crime and criminal violence*, w: *SIPRI Yearbook 2010. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 2010, s. 38.

²¹ Tamże, s. 40.

²² *Addiction, Crime and Insurgency. The Transnational Threat of the Afghan Opium*, Vienna 2009, s. 2.

tami wielokrotnie służył wspieraniu struktur rebelianckich. Po drugie – podobieństwo dotyczy struktur organizacyjnych. Wyróżnia je duża elastyczność i odwoływanie się do struktur sieciowych, a więc horyzontalnych i zazwyczaj o nieformalnych więziach. Nie wyklucza to jednak sporadycznego występowania struktur hierarchicznych, czego przykładem są kartele narkotykowe.

Należy jednak pamiętać, że między strukturami zorganizowanej przestępczości i strukturami polityczno-wojskowymi mimo podobieństw istnieją także różnice. Struktury polityczno-wojskowe dążą do realizacji celów politycznych związanych ze zdobyciem władzy. Więzy ze strukturami zorganizowanej przestępczości mają charakter instrumentalny, służący zdobyciu władzy. Z kolei struktury przestępcze zazwyczaj są apolityczne. Motywem działania jest zysk i w tym celu gotowe są do współdziałania nie tylko z rebeliantami, ale także ze skorumpowanymi przedstawicielami państw.

Należy także podkreślić, że struktury zorganizowanej przestępczości mogą stosować przemoc i powodować ofiary wśród ludności, niekoniecznie funkcjonując w warunkach konfliktu zbrojnego wywołanego przez rebeliantów lub inne struktury polityczno-wojskowe. Mogą bowiem być – co potwierdza przykład chociażby Meksyku – autonomicznym podmiotem przemocy w państwie, funkcjonującym poza konfliktem zbrojnym. Tu okazuje się, że przemoc stosowana przez struktury zorganizowanej przestępczości może prowadzić do skutków – w sensie liczby ofiar – porównywalnych do tych będących wynikiem konfliktów zbrojnych. Wymieniony już przykład Meksyku pokazuje, że zorganizowane grupy przestępcze destabilizują życie społeczne i tworzą wyzwanie dla aparatu państwowego i struktur rządzenia podobnie jak „tradycyjnie” rozumiane konflikty zbrojne. W tym kontekście interesujący w sensie poznawczym i dla praktyki politycznej problem podniosła Ekaterina Stepanowa. Zwróciła uwagę na fakt, że destrukcyjne oddziaływanie autonomicznie działających struktur zorganizowanej przestępczości nie znajduje odzwierciedlenia w „tradycyjnej” definicji konfliktu zbrojnego. Zgodnie z nią działania zbrojne są wyrazem sprzeczności interesów w procesie sprawowania władzy lub kontroli określonego terytorium. Struktury zorganizowanej przestępczości, funkcjonując autonomicznie lub nawet w ramach konfliktu zbrojnego, nie dąży do przejścia władzy lub kontroli określonego terytorium. Zadaje więc pytanie: czy konfrontacja sił bezpieczeństwa państwa ze strukturami zorganizowanej przestępczości mierzona liczbą ofiar śmiertelnych jest nowym rodzajem konfliktu w sensie zaangażowanych podmiotów i rodzaju

sprzeczności interesów²³? W przywoływanym wcześniej Meksyku liczba ofiar w wyniku działalności karteli narkotykowych wzrosła z około 2100 w roku 2006 do około 6200 w roku 2008. Stepanowa podkreśla, że w 2008 roku tylko jeden spośród ówczesnych 16 konfliktów spowodował większą liczbę ofiar²⁴.

Na wartościowy problem zaangażowania podmiotów niepaństwowych w konflikty zbrojne zwrócił uwagę Geraint Hughes. Wskazał on na udział podmiotów niepaństwowych w konfliktach zbrojnych niejako na „zlecenie” lub w „zastępstwie” (*proxy wars*) określonych państw, najczęściej mocarstw. Podmioty te są więc zaangażowane w konflikty wewnętrzne, jednakże ich działania są warunkowane aktywnością podmiotów zewnętrznych, funkcjonujących w środowisku międzynarodowym. Frank Hoffman określił je mianem wojen hybrydowych²⁵, Thomas Hammes zaś mianem wojen czwartej generacji²⁶. Nie jest to jednak zjawisko, które się pojawiło po zakończeniu zimnej wojny. Wydaje się, że przed rokiem 1989 rolę taką pełniły ruchy narodowyzwolenicze wspierane przez państwa bloku wschodniego. Blok zachodni wspierał chociażby jednostki paramilitarne, nazywane także szwadronami śmierci w Nikaragui i Salwadorze. Z kolei po zakończeniu zimnej wojny i wzrastającej aktywności podmiotów niepaństwowych w czasie konfliktów zbrojnych ich zakres został znacząco poszerzony. Mogą to bowiem być organizacje terrorystyczne, struktury zorganizowanej przestępczości, organizacje rebeliantów oraz prywatne korporacje wojskowe (*Private Military Company*). W czasie operacji w Kosowie Sojusz Północnoatlantycki współdziałał z Armią Wyzwolenia Kosowa przeciwko wspólnemu wrogowi, jakim były siły zbrojne ówczesnej Nowej Jugosławii²⁷.

Należy także pamiętać, że podmioty i struktury transnarodowe są nie tylko elementem „destrukcyjnym” konfliktów. Bywają także zaangażowane w ich rozwiązywanie. Mogą to być organizacje humanitarne zaangażowane w niesienie pomocy ludności cywilnej, jak czyniła chociażby Polska Akcja Humanitarna w czasie wojny w byłej Jugosławii, a następnie w Somalii, Sudanie i w Palestynie. Organizacje pozarządowe mogą także angażować się w działania mediacyjne w czasie konfliktu, a po jego zakończeniu w stabilizację życia społeczno-politycznego chociażby poprzez monitorowanie wyborów. Ten

²³ *Armed conflict, crime*, s. 55-56.

²⁴ Tamże, s. 56.

²⁵ Zob. F. Hoffman, *Conflict in the 21st Century. The Rise of the Hybrid Wars*, Arlington 2007.

²⁶ *The Sling and the Stone*, St. Paul 2004.

²⁷ G. Hughes, *My enemy's enemy. Proxy warfare in international politics*, Brighton 2012, s. 11-14.

ostatni przykład oznacza, że podmioty transnarodowe mogą odgrywać dość istotną rolę w procesie budowania pokoju po zakończeniu konfliktu²⁸.

Zmiana charakteru konfliktów i ich nowa jakość, wynikająca w znacznym stopniu z angażowania podmiotów niepaństwowych, powodują poważne konsekwencje dla ludności cywilnej. Zdaniem Włodzimierza Malendowskiego po zakończeniu zimnej wojny $\frac{3}{4}$ ofiar konfliktów zbrojnych to cywile²⁹. Oznacza to zmianę – w porównaniu z okresem zimnej wojny – dominującego typu przemocy. Wcześniejszy typ przemocy identyfikowany z wojnami między państwami, a więc typu klauzewiczowskiego, oznaczał próbę wytyczania płynnej, ale jednak linii między żołnierzami i cywilami oraz dążenie do ograniczania przemocy do pola walki. Działania zbrojne były prowadzone przez profesjonalne armie, a ludność cywilna pozostawała na uboczu konfliktu. Przemoc była stosowana przez zdyscyplinowaną armię działającą w imieniu państwa³⁰. Konflikty i związane z nimi stosowanie przemocy w XXI wieku wygląda znacząco inaczej niż wcześniejsze „tradycyjne” wojny. Jak już wielokrotnie podkreślano, podmiotami zaangażowanymi w działania zbrojne nie są tylko armie państw, lecz przede wszystkim podmioty niepaństwowe. W konsekwencji zaangażowana w nie jest ludność cywilna, która staje się podmiotem działań zbrojnych, a także – z drugiej strony – celem ataków zbrojnych³¹. Należy zgodzić się z poglądem Michaela Smitha, że każdy konflikt wewnętrzny jest zagrożeniem dla ludności cywilnej, nawet tej, która nie chce być w ten konflikt zaangażowana. W szczególności pokazały to konflikty na tle etnicznym, będące wyjątkowo brutalnymi i krwawymi. Ich wyróżnikiem stało się łamanie praw człowieka na masową skalę, stosowanie tortur, gwałty, czystki etniczne, a nawet przypadki ludobójstwa oraz wykorzystywanie dzieci-żołnierzy³².

Istotnym problemem dla ludności cywilnej w czasie konfliktów zbrojnych jest zjawisko nazywane jednostronnym stosowaniem przemocy. Nie musi ono być częścią konfliktu zbrojnego i jako takie nie jest konfliktem. Może być zjawiskiem autonomicznym. Należy jednak zauważyć, że konflikty zbrojne wywołują się tworzyć wyjątkowo dogodne środowisko do stosowania jednostronnej

---

²⁸ Lindberg, Melvin, *Major armed conflicts*, s. 57.

²⁹ *Spory międzynarodowe, konflikty zbrojne i ogniska zapalne w XXI wieku*, w: *Spory – konflikty zbrojne – terrorizm. Dysfunkcjonalne czynniki współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. W. Malendowski, Poznań 2006, s. 13.

³⁰ S. N. Kalivas, *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge 2006, s. 54.

³¹ Lawrence, Chenoweth, *Introduction*, s. 2.

³² *International*, s. 100.

przemocy. Stąd też ok. 99% ofiar przypadków jednostronnej przemocy przypada na okres konfliktów³³.

Zdaniem badaczy Centrum Badania Konfliktów Uniwersytetu w Uppsali jednostronna przemoc to intencyjne użycie sił zbrojnych przeciwko ludności cywilnej przez rządy lub zorganizowane grupy, które powodują co najmniej 25 zgonów w ciągu roku kalendarzowego³⁴. Jak już podkreślano jako taka nie jest konfliktem. Różni się także od stosowania siły w czasie działań zbrojnych, które mogą prowadzić do przypadkowych ofiar wśród ludności cywilnej. Istotnym bowiem wyróżnikiem jednostronnej przemocy jest to, iż jest ona wynikiem świadomego politycznego wyboru, a nie przypadku. Z drugiej jednak strony, mając na uwadze dynamiczny charakter konfliktów i stosowanej przemocy, należy pamiętać o ograniczeniach w rozróżnianiu jednostronnej przemocy i ataków, które przypadkowo spowodowały ofiary wśród ludności cywilnej³⁵. Liczba ofiar podlega znaczącej ewolucji. W połowie i drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku przekroczyła znacząco 40 000 ofiar w ciągu roku. Istotne znaczenie miały tu wojny w byłej Jugosławii oraz ludobójstwo w Ruandzie i Burundi. W pierwszej dekadzie XXI wieku ewoluowała w przedziale 5000-10 000 ofiar (rys. 3).

Stosowanie jednostronnej przemocy nie jest jednak związane wyłącznie z ofiarami śmiertelnymi. Formą jej stosowania są bowiem czystki etniczne i przesiedlenia ludności przeprowadzane w okresie trwania konfliktów zbrojnych. W czasie wielu z nich był to wręcz cel sam w sobie, a nie skutek uboczny. Pokazała to chociażby wojna w Bośni i Hercegowinie. W skali globu liczba osób przesiedlonych w czasie konfliktów zbrojnych wzrasta. W 1997 roku było to 17,4 mln osób, w 2008 zaś już 26 mln³⁶.

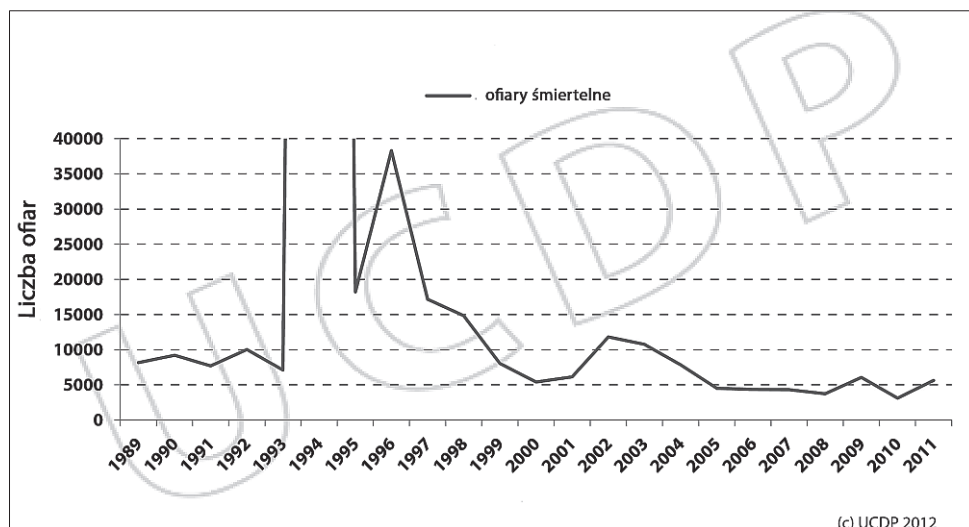
---

³³ E. Stepanowa, *Trends in armed conflicts: one-sided violence against civilians*, w: *SIPRI Yearbook 2009. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 2009, s. 40.

³⁴ Uppsala Conflict Data Program, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>

³⁵ Stepanowa, *Trends in armed conflicts: one-sided violence*, s. 42.

³⁶ *Internal Displacement. Global Overview of trends and Developments in 2008*, Geneva 2009, s. 13-15.

Rys. 3. Ewolucja liczby ofiar jednostronnej przemocy w latach 1989-2011

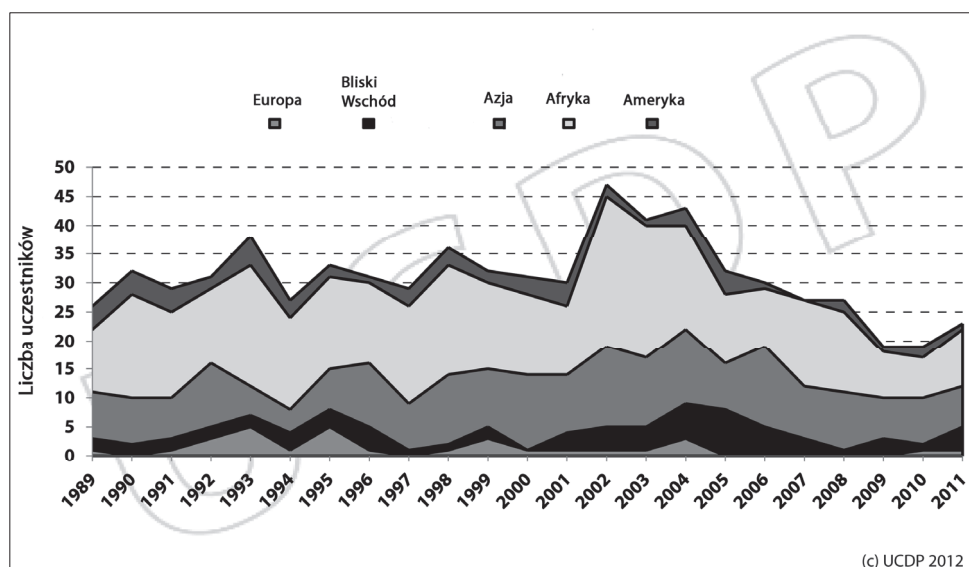
Źródło: Uppsala Conflict Data Program, http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/122/122572_one-sided_fatalities_2011.pdf

Geograficzna struktura występowania jednostronnej przemocy wydaje się zbieżna z geograficzną strukturą występowania konfliktów (zob. rys. 4). Po 1989 roku obszarem najbardziej dotkniętym jest Afryka. W Azji jednostronna przemoc stosowana jest w jej południowej części, z Afganistanem włącznie. Trzecim obszarem co do skali i intensywności występowania jednostronnej przemocy jest Bliski Wschód³⁷. Przemoc ta w zdecydowanie mniejszym stopniu występuje w obu Amerykach, a w najmniejszym w Europie.

Należy podkreślić, że wewnętrzne konflikty etniczne łatwo mogą podlegać umiędzynarodawianiu, „rozlewając się” na otoczenie międzynarodowe. Formułowany jest bowiem pogląd, że państwa z wewnętrznymi problemami etnicznymi są bardziej skłonne do stosowania siły w sporach z innymi państwami, które takich problemów nie mają. Niektóre regiony są nawet podatne na umiędzynarodawianie wojen wewnętrznych, co oznacza, że konflikt w jednym państwie może spowodować konflikt w innym państwie. Do obszarów takich należy Afryka subsaharyjska, Bliski Wschód oraz regiony w Azji³⁸.

³⁷ Zob. Stepanowa, *Trends in armed conflicts: one-sided violence*, s. 44.

³⁸ Smith, *International*, s. 101.

(c) UCDP 2012

Rys. 4. Struktura geograficzna jednostronnej przemocy

Źródło: Uppsala Conflict Data Program, http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/122/122576_one-sided_region_2011.pdf

W warunkach określonej wcześniej nowej jakości współczesnych konfliktów zbrojnych określenie ich liczby ze względu na zróżnicowanie ich intensywności i liczby ofiar nie jest przedsięwzięciem prostym. Punkt odniesienia dla dostępnych danych statystycznych tworzą założenia dotyczące liczby ofiar. *Uppsala Conflict Data Program* (UCDP) prowadzony przez uniwersytet w Uppsali za konflikty uznaje działania zbrojne, które w ciągu roku powodują 25 i więcej ofiar (zob. tab. 2). Z kolei Sztokholmski Instytut Badań Pokoju (SIPRI) koncentruje się na dużych konfliktach (*major armed conflicts*), które w ciągu roku powodują 1000 i więcej ofiar (zob. tab. 1). Wyraźną tendencją jest, co też pokazuje rys. 1, znaczący wzrost liczby konfliktów zbrojnych tuż po zakończeniu zimnej wojny oraz spadek ich liczby i względna stabilizacja w pierwszej dekadzie XXI wieku. Dane te nie uwzględniają jednak znacznego wzrostu liczby konfliktów w 2011 roku określanych mianem „arabskiej wiosny”. W roku tym w skali całego globu i zgodnie z danymi UCDP zidentyfikowano 37 konfliktów o liczbie ofiar przekraczającej 25 w ciągu roku oraz 9 dużych konfliktów o liczbie ofiar przekraczającej 1000³⁹. Dominującą tendencją

³⁹ Zob. L. Themner, P. Wallensteen, *Armed Conflicts 1946-2011*, “Journal of Peace Research” 49(2012), No 4.

są konflikty wewnętrzpaństwowe, którym towarzyszą przypadki jednostronnej przemocy. W dekadzie 2001-2010 jedynie 3 konflikty były międzypaństwowe: 1. Indie–Pakistan (1997-2003), 2. Irak–międzynarodowa koalicja pod przywództwem Stanów Zjednoczonych w 2003 roku, 3. Rosja–Gruzja w roku 2008.

Tab. 1. Ewolucja liczby dużych konfliktów w regionach w latach 2000-2009

Region	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Afryka	8	7	7	5	3	3	3	1	3	4
Ameryki Północna i Południowa	0	1	2	1	2	2	2	3	3	3
Azja	6	6	5	6	3	6	5	6	6	6
Europa	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Bliski Wschód	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3
Razem	18	18	17	16	12	15	15	13	15	16

Źródło: L. Harbom, P. Wallensteen, *Patterns of major armed conflicts, 2000-2009*, w: *SIPRI Yearbook 2010. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 2010, s. 62.

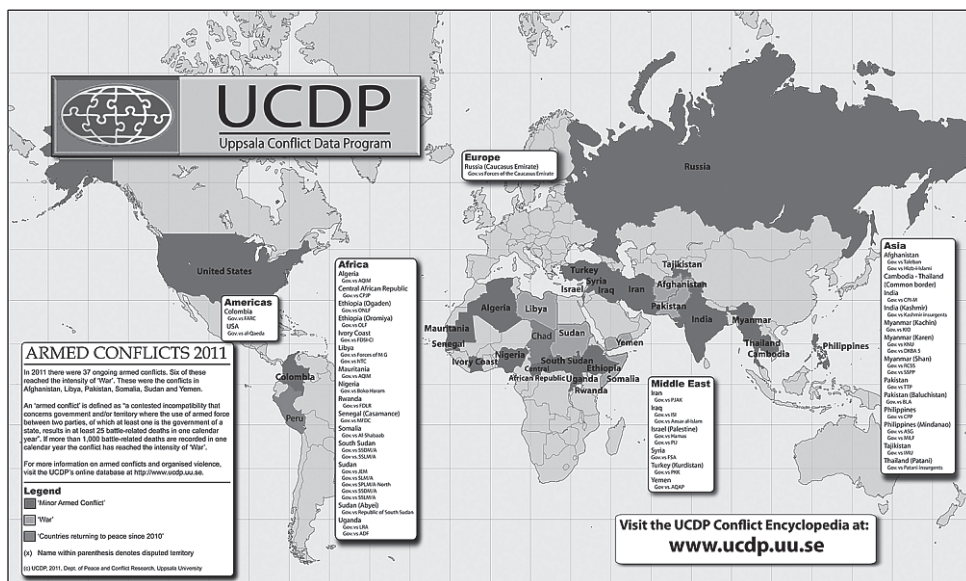
Tab. 2. Ewolucja liczby konfliktów regionach według danych UCDP w okresie 1989-2010

Table II. Armed conflicts by region, 1989-2010^a

Region	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	1989-2010
Europe	2	3	7	8	9	5	5	1	0	2	3	1	2	1	1	2	2	1	2	2	1	1	23
Middle East	4	7	8	7	7	6	6	7	4	3	3	3	3	2	3	3	5	5	4	4	5	5	14
Asia	16	21	15	20	15	16	16	18	19	16	15	17	14	12	15	14	16	15	14	15	15	12	39
Africa	12	13	16	14	11	16	10	12	14	17	16	15	15	15	10	10	7	10	12	13	12	9	42
Americas	9	6	5	4	3	4	4	3	2	2	2	1	2	2	1	3	2	2	3	3	3	3	15
All conflicts	43	50	51	53	45	47	41	41	39	40	39	37	36	32	30	32	32	33	35	37	36	30	133

^a For data back to 1946, see http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/data_and_publications/datasets.htm or <http://www.prio.no/cscw/ArmedConflict>.

Mapa 1. Geograficzna lokalizacja konfliktów w 2011 roku

Źródło: UCDP, http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/125/125674_armedconflicts_2011.pdf

Geograficzna struktura liczby konfliktów jest niezmienna od wielu lat. Największa ich liczba występuje w Afryce i Azji, w mniejszym zaś stopniu w obu Amerykach, na Bliskim Wschodzie i w Europie. W tej ostatniej, z wyjątkiem okresu tuż po zakończeniu zimnej wojny, nie dochodzi do konfliktów, trzeba pamiętać jednak o tych „uśpionych”, jak ten w Naddniestrzu. Na mapie 1 wyraźnie widoczne są cztery główne obszary występowania konfliktów zbrojnych we współczesnym świecie. Po pierwsze – jest to Afryka Środkowa i Afryka Północna. Po drugie – jest to Bliski Wschód, Azja Środkowa oraz Daleki Wschód. Po trzecie – północna część Ameryki Południowej, a dokładniej Peru i Kolumbia. Po czwarte – jest to obszar Kaukazu Południowego w Federacji Rosyjskiej.

SYSTEMOWE – POŚREDNIE UWARUNKOWANIA
NOWEJ JAKOŚCI KONFLIKTÓW ZBROJNYCH
WEWNĄTRZPAŃSTWOWYCH/MIĘDZYNARODOWYCH

Jak już podkreślano, konflikty są częścią życia społecznego i przez nie są warunkowane. Stąd też wyjaśnienia przyczyn nowej jakości konfliktów należy poszukiwać w zmianie rzeczywistości społecznej. Szczególnie istotne znaczenie wydają się mieć zmiany na poziomie środowiska międzynarodowego, nazywane systemowymi i identyfikowane przede wszystkim z końcem zimnej wojny i upadkiem charakterystycznego dla niej dwubiegunowego ładu międzynarodowego oraz procesami globalizacji. Są więc skutkiem procesu swoistej podwójnej zmiany o przeciwstawnej logice. Należy jednak pamiętać, że konfliktów we współczesnych stosunkach międzynarodowych nie można wyjaśniać jedną przyczyną zmian na poziomie systemu międzynarodowego. Są one bowiem skutkiem synergicznego oddziaływania wielu czynników, występujących także często wręcz na poziomie lokalnym i bezpośrednio je warunkującym. Troy Thomas, Stephen Kiser i William Casebeer sformułowali opinię, że współczesne konflikty nie są wynikiem jednego czynnika, lecz wielu wzajemnie się „wzmacniających” i „nakładających”. Są wynikiem zespołu czynników warunkujących stosowanie przemocy z uwzględnieniem niesprawnych procesów rządzenia oraz mobilizacji tożsamości⁴⁰.

Mając na uwadze wielość czynników warunkujących konflikty we współczesnych stosunkach międzynarodowych, należy zaznaczyć, że dominującą tendencją w wyjaśnianiu ich nowych jakościowo cech jest odwoływanie się do uwarunkowań systemowych, a więc takich, które występują na poziomie środowiska międzynarodowego. Joseph Nye wyraźnie i jednoznacznie stwierdził, że konflikty można wyjaśniać, odwołując się do systemu międzynarodowego⁴¹. Podobnie Adria Lawrence i Erica Chenoweth jednoznacznie stwierdziły, że zmiana charakteru konfliktów we współczesnych stosunkach międzynarodowych powodowana jest zmianami systemowymi⁴². Oznaczają one bowiem „wielkie siły” istniejące na poziomie systemu międzynarodowego i dynamicznie oddziałujące na funkcjonowanie podmiotów stosunków społecz-

---

⁴⁰ *Warlords Rising. Confronting Violent Non-State Actors*, Lanham 2005, s. 25.

⁴¹ *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Warszawa 2009, s. 63 nn.

⁴² *Introduction*, w: *Rethinking violence: States and non-state actors in conflict*, eds. A. Lawrence, E. Chenoweth, Cambridge, Mass.: MIT Press 2012, s. 1.

nych we wnętrzu państw oraz w środowisku międzynarodowym⁴³. Richard Rosecrance już w latach sześćdziesiątych XX wieku środowisko międzynarodowe postrzegał jako zespół fizycznych ograniczeń, które wywierają wpływ na działania funkcjonujących w nim podmiotów⁴⁴. Oznacza to, że w stosunkach międzynarodowych funkcjonują siły istniejące na poziomie systemu⁴⁵ utożsamianego w niniejszym opracowaniu ze środowiskiem międzynarodowym i jego dynamiką, a więc procesem zmiany⁴⁶, bowiem zdaniem Teresy Łoś-Nowak jest ono złożoną strukturą, podlegającą dynamicznym zmianom ilościowym i jakościowym⁴⁷.

Analiza uwarunkowań systemowych życia społecznego i związana z nią próba identyfikacji sił istniejących na poziomie systemu międzynarodowego, będących skutkiem jego dynamiki, zmian ilościowych i jakościowych, jest związana głównie ze szkołą neorealistyczną, z zaproponowanym przez Kennetha Waltza strukturalnym neorealizmem. Jego cechą było poszukiwanie sił systemowych w dynamice struktury środowiska międzynarodowego ze szczególnym uwzględnieniem tej określonej przez jego biegunowość, ale nie tylko. Waltz wskazywał bowiem, że przyczyny wojen, a więc postaci konfliktu, mogą występować na trzech różnych poziomach: jednostek, państw oraz systemu międzynarodowego⁴⁸. Szczególne jednak znaczenie przypisywano globalnemu układowi sił, a więc biegunowości środowiska międzynarodowego i tak rozumianej jego strukturze. W okresie zimnej wojny identyfikowano ją z dwubiegunowym – niezależnie od jego ewolucji – układem sił. Tworzył on swoiste strukturalne ramy dla funkcjonowania wszystkich zjawisk i procesów w stosunkach międzynarodowych, z konfliktami włącznie.

Nie negując aktualności i znaczenia strukturalnych uwarunkowań systemowych współczesnych stosunków międzynarodowych i funkcjonowania państw, należy wyraźnie podkreślić, że nie wyczerpują one narastającej złożoności współczesnych uwarunkowań systemowych. Co więcej, wydaje się, że stopniowo wzrasta znaczenie uwarunkowań będących wynikiem procesów mię-

---

⁴³ Zob. M. Pietraś, *Dynamika globalnego środowiska międzynarodowego. Analiza uwarunkowań systemowych*, w: *Demokratyczna Polska w globalizującym się świecie*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Mirska, Warszawa 2009, s. 17-45.

⁴⁴ *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Boston 1963, s. 224 nn.

⁴⁵ K. Waltz, *Theory of international politics*, Reading, Mass.: Addison-Wesley Pub. Co. 1979, s. 39.

⁴⁶ Pietraś, *Dynamika globalnego środowiska międzynarodowego*.

⁴⁷ *System międzynarodowy*, w: *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2008, s. 102.

⁴⁸ *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, New York 1959, s. 1-15, 224-238.

dzynarodowych, a więc głównie jakościowych zmian środowiska międzynarodowego. W konsekwencji współczesne uwarunkowania systemowe, łącząc w sobie elementy struktury z elementami procesów o nowych jakościowo cechach, odzwierciedlają prawo postępującej złożoności środowiska międzynarodowego⁴⁹. Zdaniem Łoś-Nowak zmiany jakościowe, a więc związane z procesami międzynarodowymi, odnoszą się przede wszystkim do nowych rodzajów interakcji kształtowanych przede wszystkim przez współzależności międzynarodowe, procesy globalizacji oraz procesy transnarodowe⁵⁰. Mają one szczególny wpływ na funkcjonowanie systemu i będąc jego „siłą”, wymuszają na państwach zachowania o nowych jakościowo cechach⁵¹. Dotyczy to także konfliktów będących integralną częścią życia społecznego i podlegających zmianie wraz z nim.

James N. Roseau zmianę uznaje za jedną głównych kategorii służących analizie współczesnych stosunków międzynarodowych. Jego zdaniem świat, społeczeństwa i jednostki ludzkie podlegają tak daleko idącym zmianom, że nie są one nawet w pełni uświadamiane⁵². Wśród dynamicznych zmian – jego zdaniem – kształtujących współczesne środowisko międzynarodowe, szczególne znaczenie mają dwie grupy przeciwstawnych sobie sił, z których każda jest częścią jakościowych, procesualnych zmian. Z jednej strony są to procesy globalizacji, centralizacji i integracji, zaś z drugiej, procesy decentralizacji, fragmentacji i eksponowania tego, co lokalne⁵³. Skutkiem tych przeciwstawnych tendencji jakościowych zmian środowiska międzynarodowego jest „mega” jakościowa zmiana określana przez Rosenau’a mianem „fragmegracji”, czyli jednoczesnego występowania procesów fragmentacji, decentralizacji środowiska międzynarodowego i jego integracji kształtowanej głównie w wyniku procesów globalizacji. „Fragmegracja” jest dynamicznym procesem zmian, przebiegającym jednocześnie na wielu poziomach życia społecznego i w odniesieniu do wielu jego przedmiotowo rozumianych wymiarów. Dotyczą bowiem gospodarki, spraw społecznych, kultury, życia politycznego, konfliktów itd. oraz – używając terminologii Rosenau’a – przebiegają na poziomie „makro”, a więc globu jako całości, na poziomie „mikro”, a więc bardzo lokalnym oraz w relacjach „mikro–makro”, a więc między tym, co lokalne,

---

⁴⁹ Pietraś, *Dynamika globalnego środowiska międzynarodowego*.

⁵⁰ *Stosunki międzynarodowe*, s. 166.

⁵¹ Tamże, s. 148.

⁵² *The Study of World Politics. Theoretical and Methodological Challenges*, London 2006, s. 37.

⁵³ Tamże, s. 38.

a tym, co globalne⁵⁴. Logikę tę odzwierciedlają także współczesne konflikty włącznie z ich zbrojną postacią. Występując na poziomie lokalnym, warunkowane są działaniami lub procesami występującymi na poziomie globalnym.

Istniejące na poziomie systemu międzynarodowego procesy podwójnej zmiany, a więc końca zimnej wojny, upadku systemu dwubiegunowego, a w konsekwencji ewolucji globalnego układu sił i jego biegunowości – z jednej strony – oraz procesów globalizacji i powodowanych przez nie jakościowych zmian środowiska międzynarodowego – z drugiej, są postrzegane jako czynnik warunkujący ewolucję współczesnych konfliktów i ich nowych jakościowo cech identyfikowanych z występowaniem przede wszystkim we wnętrzu państw⁵⁵. W prowadzonych badaniach szczególnie jednak wydaje się ekspozowany czynnik końca zimnej wojny, a w mniejszym zaś stopniu procesów globalizacji.

Charakterystyczny dla okresu zimnej wojny ład dwubiegunowy tworzył specyficzne struktury sterowania środowiskiem międzynarodowym, ich stabilizacji w obszarze stosunków Wschód–Zachód oraz prób kontroli stref wpływów i rywalizacji o nie na obszarach ówczesnych państw rozwijających się. W konsekwencji to właśnie na obszarach tych ostatnich dochodziło do konfliktów zbrojnych. Były one najczęściej skutkiem procesów dekolonizacji, a następnie rywalizacji o strefy wpływów. Konflikty te były jednak najczęściej pod kontrolą rywalizujących mocarstw⁵⁶. Z kolei w Europie Wschodniej autorytarne systemy polityczne z hegemoniczną rolą ówczesnego Związku Radzieckiego przyczyniały się do swoistego „uśpienia” lub „zamrożenia”, a więc kontroli istniejących tu napięć zwłaszcza na tle etnicznym⁵⁷.

Koniec zimnej wojny, będąc identyfikowanym z istotną zmianą struktury systemu międzynarodowego, która wydaje się, że po raz pierwszy w dziejach ludzkości nie była skutkiem wojny hegemonicznej, spowodował wyraźną zmianę struktur sterowania środowiskiem międzynarodowym. Nie wyłoniła się jednak, dominująca struktura ładu międzynarodowego, a jego cechą jest ciągła zmiana istniejącego układu sił i poczucie niepewności w dynamicznie zmieniającym się środowisku międzynarodowym⁵⁸. Wśród badaczy stosunków międzynarodowych dość powszechna jest zgoda, że takie zmiany systemu

---

⁵⁴ Pietraś, *Dynamika globalnego środowiska międzynarodowego*.

⁵⁵ Zob. L. Kriesberg, *The Conflict Resolution Field*, w: *Peacemaking in International Conflict. Methods and Techniques*, ed. W. J. Zartman, Washington DC 2007, s. 34 nn.

⁵⁶ W. Zartman, *Toward the Resolution of International Conflicts*, tamże, s. 4.

⁵⁷ Zob. Z. Brzeziński, *Post-communist nationalism*, „Foreign Affairs” 68(1989), No 5, s. 2.

⁵⁸ Zartman, *Toward the Resolution*, s. 4.

międzynarodowego w istotny sposób warunkowały zmianę charakteru konfliktów. Zmniejszyła się bowiem ich ogólna liczba, a także liczba tych między państwowych. Dominujące stały się zaś konflikty wewnątrzpaństwowe głównie między grupami identyfikującymi się w kategoriach etnicznych lub religijnych, a nie ideologicznych, jak to miało miejsce w okresie zimnej wojny⁵⁹. Zmieniła się także intensywność tych konfliktów, nazywanych często konfliktami niskiej intensywności. Wiele z tych konfliktów było wynikiem swoistego odziedziczenia ładu wewnętrznego wspieranego w okresie zimnej wojny przez państwa byłego bloku wschodniego, zwłaszcza ówczesny Związek Radziecki. Następowало także „odmrożenie” wcześniej „zamrożonych” w wyniku kontroli reżimów komunistycznych konfliktów najczęściej na tle etnicznym na obszarze byłego bloku wschodniego i byłej Jugosławii. Przykładów dostarczają konflikty w Angoli, Mozambiku, Etiopii, Somali, Armenii, Gruzji, Mołdawii, Nikaragui. Oznacza to, że wiele spośród reżimów politycznych było wręcz utrzymywanych i chronionych przez mocarstwa hegemoniczne ówczesnego dwubiegunowego ładu międzynarodowego. Gdy ład ten przestał funkcjonować, zwłaszcza na obszarze wpływów byłego Związku Radzieckiego, wybuchły liczne konflikty wewnętrzne. Należy podkreślić, że do wielu z nich przyczyniała się dodatkowo słabość struktur aparatu państwowego i niski poziom sprawności procesów rządzenia. Tak było m.in. w Liberii, na Haiti, w Somali i Sierra Leone. Do wielu antagonizmów wewnętrznych przyczyniała się także, pogarszająca się sytuacja gospodarcza⁶⁰. W zmienionej globalnej rzeczywistości geopolitycznej po zakończeniu zimnej wojny wiele z terytoriów, na których toczyły się konflikty, straciło wcześniejsze geostrategiczne znaczenie, a w konsekwencji przestały być przedmiotem stabilizującego zainteresowania mocarstw.

Znaczący potencjał konfliktotwórczy postrzegany jest w procesie ewolucji globalnego układu sił po zakończeniu zimnej wojny, wyłanianiu się nowych mocarstw regionalnych, a nawet globalnych, jak Chiny. Proces ten identyfikowany jest z kształtowaniem się dla jednych świata wielobiegunowego, a dla innych wręcz świata zerobiegunowego⁶¹. Zmianie tej wyraźnie towarzyszy narastająca rywalizacja o dostęp do surowców energetycznych. Potwierdza to

---

⁵⁹ Kriesberg, *The Conflict Resolution*, s. 34; B. Wysota, *Współczesne konflikty zbrojne, w: Spory – konflikty zbrojne – terroryzm. Dysfunkcjonalne czynniki współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. W. Malendowski, Poznań 2006, s. 29; N. Melvin, R. DeKoning, *Resources and armed conflict*, w: *SIPRI Yearbook 2011. Armaments, Disarmament and International Security*, London 2011, s. 40.

⁶⁰ Zartman, *Toward the Resolution*, s. 4.

⁶¹ Zob. R. N. Haass, *The Age of Nonpolarity*, „Foreign Affairs” 87(2008), May/June, s. 44.

aktywność międzynarodowa Chin i koncentracja – zwłaszcza w Afryce – obecności gospodarczej ze szczególnym uwzględnieniem inwestycji bezpośrednich w obszarach, w których występują surowce energetyczne. Michael Klare na początku XXI wieku sformułował nawet pogląd o możliwości zmiany ładu międzynarodowego w warunkach intensywnej rywalizacji między nowymi intensywnie się uprzemysławiającymi mocarstwami oraz tymi dotychczasowymi, uprzemysłowionymi, o dostęp do zasobów ropy naftowej i gazu, ale także innych surowców mineralnych i wody. Za szczególnie niebezpieczne i o wysokim prawdopodobieństwie konflikty te uznawane są w obszarach długoletnich sporów terytorialnych, etnicznych lub religijnych, a więc istniejących niestabilności⁶².

Ważnym elementem procesu podwójnej zmiany tworzącej istniejące na poziomie systemu międzynarodowego uwarunkowania nowej jakości konfliktów stały się procesy globalizacji. Ich złożoność i wielowymiarowość sprawia, że nie są one jednoznacznie rozumiane i definiowane. Dominuje jednak nurt identyfikowania ich z jakościowymi zmianami środowiska międzynarodowego utożsamianymi ze „ściesnieniem czasu i przestrzeni”, a więc ograniczeniem znaczenia dla przepływów międzynarodowych i mobilności ludzi tradycyjnie rozumianej przestrzeni i dystansów w warunkach wzrostu znaczenia czynnika technologicznego. Istotnym elementem takiego rozumienia procesów globalizacji jest wzrost aktywności podmiotów niepaństwowych zwanych także taransnarodowymi oraz procesy transnarodowe, które nie są „przypisane” do określonego terytorium, a są wręcz odterytorialnione. Funkcjonują jednocześnie i „tu” i „tam”, na poziomie lokalnym i na poziomie globalnym, i to w odniesieniu do wielu obszarów życia społecznego od gospodarki, poprzez kulturę, globalny obieg informacji i globalne problemy ekologiczne⁶³.

Tak rozumiane procesy globalizacji w warunkach rozwoju technologii zmieniających życie społeczne oraz intensyfikacji przepływów gospodarczych w ramach tworzącego się globalnego rynku stały się kolejnym czynnikiem transformacji konfliktów przede wszystkim tych wewnątrzpaństwowych⁶⁴. Stworzyły bowiem możliwości zewnętrznego angażowania się w konflikty wewnętrzne podmiotów transnarodowych, jak korporacje handlujące bronią lub świadczą-

---

⁶² *Resource Wars. The New Landscape of Global Conflict*, New York 2001.

⁶³ Zob. M. Pietraś, *Istota i zakres procesów globalizacji*. „Sprawy Międzynarodowe” 2002, nr 2, s. 5-34; tenże, *Globalizacja jako proces zmiany społeczności międzynarodowej*. w: *Oblicza procesów globalizacji*, red. M. Pietraś, Lublin 2002, s. 35-66; tenże, *Procesy globalizacji*, w: *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2006, s. 572-597.

⁶⁴ Kriesberg, *The Conflict Resolution*, s. 34.

ce usługi wojskowe, struktury zorganizowanej przestępczości, organizacje niosące pomoc humanitarną, media, najemnicy lub ochotnicy z odległej diaspory. Do mobilizowania przepływów ludzi i aktywności organizacji pozarządowych najczęściej wykorzystywany jest Internet, będący wręcz synonimem procesów globalizacji.

POZIOM PAŃSTWA LUB LOKALNY
– BEZPOŚREDNIE UWARUNKOWANIA
NOWEJ JAKOŚCI KONFLIKTÓW ZBROJNYCH
WEWNĄTRZPAŃSTWOWYCH/MIĘDZYNARODOWYCH

Eksponując czynniki nowej jakości konfliktów, funkcjonujące na poziomie systemu międzynarodowego, jak upadek ładu dwubiegunowego i procesy globalizacji, należy podkreślić, że tworzą one nowe środowisko tych konfliktów dynamicznie na nie oddziałujące. Nie oznacza to jednak, że wyjaśniają one bezpośrednie przyczyny wielu konfliktów, których często należy poszukiwać na poziomie lokalnym. Jak już bowiem podkreślano, współczesne konflikty, będąc złożonymi zjawiskami, są warunkowane przez wiele jednocześnie występujących czynników. Są więc skutkiem synergicznego oddziaływania tych funkcjonujących na poziomie systemu międzynarodowego, ale także tych funkcjonujących na poziomie lokalnym. Zakres tych ostatnich jest zróżnicowany i podlega ewolucji. Wydaje się jednak, że szczególnie istotne znaczenie mają uwarunkowania gospodarcze. Nie można zapominać o ekologicznych czynnikach konfliktów, a także demograficznych i wielu innych. Należy wyraźnie podkreślić, że wymienione bezpośrednie uwarunkowania konfliktów są złożone i często wzajemnie się „nakładające”, bez możliwości precyzyjnego rozdzielania ich zakresów. Dotyczy to zwłaszcza uwarunkowań gospodarczych i ekologicznych.

Gospodarcze uwarunkowania konfliktów we współczesnych stosunkach międzynarodowych są złożone. Najczęściej jednak dotyczą dostępu do zasobów naturalnych, a szczególnie surowców, zwłaszcza tych energetycznych oraz wody. Obok tego handel surowcami może być wykorzystywany do pozyskiwania środków finansowych na prowadzenie działań zbrojnych w ramach konfliktów. Szczególne jednak konfliktogenny jest problem dostępu do surowców i związana z tym rywalizacja o nie. Jego znaczenie podlegało jednak ewolucji. Przez wiele wieków rywalizacja o dostęp do zasobów naturalnych była postrzegana jako uzasadniony powód wszczynania konfliktów zbrojnych.

Relatywnie straciła ona jednak na znaczeniu w okresie zimnej wojny. Dominowały wówczas polityczne uwarunkowania konfliktów chociażby w postaci rywalizacji ideologicznej w dwubiegunowej strukturze ładu międzynarodowego⁶⁵. Po zakończeniu zimnej wojny znaczenie dostępu do zasobów naturalnych jako czynnika konfliktów relatywnie wzrosło. Należy jednak pamiętać, że w ograniczonym zakresie są one bezpośrednim i jedynym czynnikiem warunkującym współcześnie konflikty. Te bowiem najczęściej są skutkiem synergicznego oddziaływania wielu czynników społecznych, kulturowych, politycznych, historycznych, ekologicznych i innych. Najczęściej bowiem rywalizacja o dostęp do surowców czy wzrost ich cen są czynnikami jednymi wśród wielu, wzajemnie się „nakładającymi” i warunkującymi⁶⁶. Oceny tej nie zmienia fakt, że w strategiach bezpieczeństwa narodowego wielu państw uwzględniany jest problem dostępu do surowców, zwłaszcza tych energetycznych.

Odrębnie analizowaną przyczyną konfliktów na tle dostępu do zasobów naturalnych jest dostęp do zasobów wody. Problem ten jest analizowany jako przyczyna konfliktów przede wszystkim na obszarach państw rozwijających się. Zazwyczaj występuje on w powiązaniu z innymi czynnikami społecznymi, politycznymi lub gospodarczymi. Zauważalna jest ich koncentracja w kilku obszarach globu, jak Bliski Wschód, Azja Środkowa oraz Azja Południowa.

Obszarem szczególnych wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa w postaci konfliktów na tle dostępu do wody jest Bliski Wschód. Problemy z niedoborem wody oraz istniejące tu konflikty i napięcia wzajemnie się warunkują. Stąd też polityczne znaczenie dostępu do wody w odniesieniu do tego regionu stosunków międzynarodowych określono mianem hydropolitycznego kompleksu bezpieczeństwa (*hydropolitical security complex*)⁶⁷. Rzeka Jordan związana jest z interesami politycznymi Izraela, Jordanii, Libanu, Syrii i Autonomii Palestyńskiej. Rzeki Tygrys i Eufrat związane są z kolei z interesami Iraku, Iranu, Syrii i Turcji. Dodatkowo sytuację na Bliskim Wschodzie komplikuje fakt, że 75% zasobów wody jest w Turcji, Iraku, Iranie i Syrii. Stąd zmiany klimatu ograniczające dostępne zasoby wody mogą uczynić pozostałe państwa bardziej wrażliwymi i podatnymi⁶⁸.

Podobne „nakładanie się” dostępu do wody i istniejących problemów społeczno-politycznych tworzących źródło napięć i konfliktów, występuje w regio-

---

⁶⁵ Melvin, DeKoning, *Resources and armed conflict*, s. 40.

⁶⁶ Tamże, s. 42.

⁶⁷ Cyt. za: J. Podesta, P. Ogden, *The Security Implications of Climate Change*, “The Washington Quarterly” 31(2007-2008), No 1, s. 121.

⁶⁸ Tamże, s. 122; M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Toruń 2011, s. 100.

nie Azji Środkowej. Istnieją tu duże dysproporcje w dostępie do wody. Kazachstan, Uzbekistan i Turkmenistan doświadczają niedoborów wody, zaś Kirgistan i Tadżykistan posiadają znaczne zasoby. Główne rzeki doprowadzające wodę, tj. Amu Daria i Syr Daria mają źródła – odpowiednio – w Tadżykistanie i Kirgistanie. Amu Daria płynie przez Uzbekistan i Turkmenistan, gdzie wręcz wysycha, zanim dopłynie do Morza Aralskiego. Z kolei Syr Daria płynie – z wyjątkiem Tadżykistanu – przez wszystkie państwa regionu, przekraczając ich granice. Fakty te tworzą przesłanki swoistego, kolejnego kompleksu hydropolitycznego. Dla jego funkcjonowania szczególne znaczenie mają dwa czynniki. Po pierwsze – Kirgistan i Tadżykistan kontrolują obie główne rzeki. Każde z nich poprzez system zapór może ograniczyć przepływ wody do państw następnich. Po drugie – coraz bardziej złożone stają się stosunki między państwami regionu w zakresie korzystania z zasobów wody przepływających w obu rzekach. Każde z państw od sąsiada położonego w górnym biegu rzeki domaga się wyższej jakości napływającej wody. Do napięć na tym tle dochodzi między Kirgistanem i Uzbekistanem⁶⁹.

Ważnym elementem czynnika gospodarczego konfliktów związanym z dostępem do surowców jest wykorzystywanie tych ostatnich jako źródła finansowania działań zbrojnych w konfliktach. Praktyka taka najczęściej stosowana jest w państwach rozwijających się, zwłaszcza tych afrykańskich. Miejsca wydobywania surowców stają się przedmiotem ataków grup rebeliantów w celu zapewnienia sobie źródła finansowania prowadzonych działań zbrojnych. Tak czynił *Force democratique de liberation du Rwanda* – FDLR w Rwandzie. Przypadki podobnych praktyk miały miejsce także w Nigerii⁷⁰. Doświadczenia te pokazują, że dochody z handlu surowcami mogą stać się czynnikiem transformacji konfliktów. Okazało się bowiem, że tam, gdzie pojawił się ten rodzaj dochodów, uzbrojone grupy rebeliantów mogą przekształcać się w organizacje kryminalistyczne, które z kolei mogą przenikać do struktur politycznych. W konsekwencji zaciera się różnica między konfliktem i przestępczością. Przenikanie struktur kryminalnych do państwowych oznacza, że te ostatnie i pełnione przez nie funkcje wykorzystywane są do osiągnięcia prywatnych, kryminalnych celów⁷¹. Są to elementy nowej jakości konfliktów zbrojnych.

Kolejnym uwarunkowaniem konfliktów jest czynnik ekologiczny. Zaczęto na niego zwracać uwagę już w raportach Klubu Rzymskiego, publikowanych na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Było to zapowie-

⁶⁹ Thomas, Kieser, Casebeer, *Warlords Rising*, s. 28.

⁷⁰ Melvin, DeKoning, *Resources and armed conflict*, s. 44.

⁷¹ Tamże, s. 46.

dział wzrastającego oddziaływania narastających zmian ekologicznych na zachowania, zjawiska i procesy społeczne, w tym także na możliwość wywoływania konfliktów. Ten ostatni problem stał się także przedmiotem badań naukowych zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych XX wieku⁷². Jest to jednak czynnik specyficzny współczesnych konfliktów, a istotnym problemem jego analizy jest określenie jego zakresu i intensywności oddziaływania na konflikty. Odnosnie do zakresu tego czynnika uwzględniane są problemy dostępu do zasobów naturalnych, w tym również surowców, co jest także częścią analizy uwarunkowań gospodarczych konfliktów. Koncentrowano się także na skutkach dla życia społecznego tzw. obciążen środowiska, a więc zmiany jego fizycznych właściwości. Za kolejny element zakresu ekologicznych uwarunkowań konfliktów uznano susze, zmiany jakości gleb i ograniczonej zdolności produkcji żywności, a w konsekwencji procesy migracyjne ludności. Czynnikiem ten wielokrotnie warunkował konflikty w obszarze Rogu Afryki. Odnosnie zaś do intensywności warunkowania przez czynnik ekologiczny konfliktów ważnym problemem stało się określenie, w jakim stopniu jest to czynnik autonomiczny, a w jakim jest częścią synergicznego efektu zmian środowiska i zmian społecznych.

Dylematy dotyczące zagadnień zakresu i intensywności oddziaływania czynnika ekologicznego na konflikty znajdowały odzwierciedlenie w prowadzonych badaniach. W Kanadzie cykl artykułów na ten temat opublikował Thomas Homer-Dixon⁷³. Skoncentrował się głównie na analizie prawdopodobieństwa wystąpienia konfliktów wewnętrzpaństwowych i międzynarodowych w warunkach obciążen środowiska. Z kolei w Szwajcarii Günther Bächler i Kurt Spiellmann⁷⁴ rozpoczęli wielodyscyplinarne badania na temat ekologicznych uwarunkowań konfliktów społecznych. Podjęli także badanie złożonych relacji między środowiskiem i rozwojem. O ile jednak Thomas Homer-Dixon i jego współpracownicy jako główny czynnik konfliktów uznawali i uczynili przedmiotem badań ograniczoną zasobów naturalnych, o tyle grupa badaczy ze Szwajcarii przedmiotem

---

⁷² Zob. M. Pietraś, *Znaczenie problematyki ekologicznej dla rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych*, w: *Wielo- i interdyscyplinarność nauki o stosunkach międzynarodowych*, red. A. Gałganek, E. Halizak, M. Pietraś, Warszawa 2012, s. 190 nn.

⁷³ *On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict*, "International Security" 16(1991), No 2; tenże, *Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence From Cases*, tamże 19(1994), No 1; tenże, *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton 1999.

⁷⁴ G. Bächler, *Conflict and Cooperation in the Light of Human-Ecological Transformation*, Zürich–Bern 1993, ENCOP Occasional Paper No. 9; *Environmental Degradation as a Cause of War. Regional and Country Studies of Research Fellows*, eds. G. Bächler, K. Spiellmann, t. I, Zürich 1996; *Environmental Degradation as a Cause of War. Country Studies of External Experts*, eds. G. Bächler, K. Spiellmann, t. II, Zürich 1996; *Transformation of Resource Conflicts: Approach and Instruments*, eds. G. Bächler, K. Spiellmann, M. Suliman, Bern 2002.

badania uczyniła większą liczbę czynników, koncentrując się na ograniczoności zasobów naturalnych, a także na obniżaniu ich jakości, czyli tzw. degradacji. Jednakże obie grupy badaczy koncentrowały się na analizie złożonych i dynamicznych relacji między zmianami środowiska, zmianami życia społecznego i ich konsekwencjami w postaci konfliktów. Uruchomiono kilka programów badawczych, jak np. *The Global Environmental Change and Human Security* (GESCHS). Wykazały one jednak, że prawdopodobieństwo konfliktów na tle ekologicznym jest mniejsze, niż przypuszczano. Swoistą syntezę ówczesnych badań zawarto w tabeli 1. Wynika z niej, że gdy czynnik ekologiczny występuje autonomicznie, prawdopodobieństwo konfliktów jest niewielkie. Wzrasta, gdy występuje synergiczny efekt „nakładających się” wielu czynników społecznych, jak duża gęstość zaludnienia, nierówności społeczne, niestabilności polityczne i in⁷⁵.

Tab. nr 3: Prawdopodobieństwo międzynarodowych konfliktów zbrojnych na tle ekologicznym w zależności od występowania innych czynników (w %)

Czynnik ekologiczny	Ginięcie lasów	Degradacja gleb	Ograniczony dostęp do wody
+ duża gęstość zaludnienia	4,36	8,32	3,84
+ duże nierówności społeczne	6,60	12,34	5,84
+ ubóstwo	11,51	20,59	10,25
+ autorytarny system polityczny	29,32	45,27	26,70
+ polityczna niestabilność	50,74	67,26	47,50
+ historyczne obciążenia	61,78	76,33	58,66
	98,03	99,00	97,77

Źródło: W. H a u g e, T. E l i n g s e n, *Beyond Environmental Scarcity: Causal Pathway to Conflict*, „Journal of Peace Research” 1998, No 3, s. 311.

Od początku XXI wieku w badaniach ekologicznych uwarunkowań konfliktów wzrastało znaczenie zmian klimatu. Nie wynikało ono jednak ze swojej mody, lecz realnie wzrastającego oddziaływania zmian klimatu na życie społeczne⁷⁶. Są one globalnym problemem, ale ich skutki dla życia społecznego odczuwane są przede wszystkim na poziomie lokalnym. Stąd też analizuje się je jako czynniki warunkujące nową jakość konfliktów zbrojnych wewnątrzpaństwowych/międzynarodowych na poziomie państwa i lokalnym, a nie na poziomie uwarunkowań systemowych. Należy zauważyć, że dysku-

⁷⁵ Zob. Pietraś, *Znaczenie problematyki ekologicznej*, s. 190 nn.

⁷⁶ Zob. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Toruń 2011, s. 97-99.

syjny jest także charakter oddziaływania tego czynnika. Nie jest bowiem jasne, czy jest on pośrednią czy bezpośrednią przyczyną konfliktów zbrojnych.

Poglądy na temat relacji między zmianami klimatu i konfliktami zbrojnymi są zróżnicowane. Barbara Boxer uważa, że zmiany związane z globalnym ociepleniem mogą być przyczyną przyszłych konfliktów w warunkach podniesienia się poziomu mórz, ograniczania zasobów wody czy ograniczania dostępu do surowców⁷⁷. Można więc wnioskować, że zmiany klimatu są postrzegane jako możliwa bezpośrednia przyczyna konfliktów zbrojnych. Inny pogląd formułują autorzy raportu *Climate Change as a Security Risk*. Ich zdaniem wybuch „klasycznych” wojen między państwami jest mało prawdopodobny, jeżeli w ogóle prawdopodobny. Zmiany te jednak mogą być czynnikiem warunkującym konflikty⁷⁸, a więc nie ich bezpośrednią przyczyną. Pogląd ten jest zbliżony do tego przytaczanego wcześniej, a formułowanego przez Thomasa Homera-Dixona oraz Wencie Hauge i Tanję Ellingsen w odniesieniu do ekologicznych uwarunkowań konfliktów zbrojnych. Postrzegali oni bowiem uwarunkowania ekologiczne jako czynnik tworzący przesłanki, a nie jako bezpośrednią przyczynę. Autorzy wzmiankowanego raportu o zmianach klimatu i zagrożeniach bezpieczeństwa formułowali pogląd, że istnieją zależności przyczynowo-skutkowe między społeczeństwem i środowiskiem, których dynamika może doprowadzić do destabilizacji systemów społecznych, w konsekwencji do przemocy⁷⁹.

W ramach dominującej „konwencji” myślenia o zmianach klimatu jako pośredniej przyczynie konfliktów zbrojnych w procesie badawczym wiodącym wątkiem jest próba identyfikacji zjawisk i procesów prowadzących do destabilizacji życia społecznego i w konsekwencji do ewentualnych konfliktów zbrojnych. Poglądy na ten temat nie są jednoznaczne, chociaż zbliżone. Michael Klare uważa, że wraz z narastaniem zmian klimatu będzie wzrastało zagrożenie konfliktami o surowce. Efekt cieplarniany – jego zdaniem – będzie przyczyniał się do tego poprzez cztery czynniki. Po pierwsze – poprzez ograniczenia opadów deszczu powodujące w niektórych regionach susze. Po drugie – poprzez ograniczenia ilości wody w rzekach, co w obszarach rolniczych może przyczyniać się do ograniczania produkcji żywności. Po trzecie – poprzez podniesienie się poziomu mórz, które spowoduje zalanie przybrzeżnych miast i obszarów uprawnych. Po czwarte – poprzez częstsze

---

⁷⁷ *Changing the International Climate*, „Current History” 2007, November, s. 395.

⁷⁸ *Climate Change as a Security Risk*. German Advisory Council on Global Change, London 2008, s. 1.

⁷⁹ Tamże, s. 2.

i dotkliwsze sztormy i huragany powodujące zniszczenia pól uprawnych i ograniczające dostęp do żywności⁸⁰. W kontekście tych czterech czynników Klare uważa, że zmiany klimatu będą wywierały presję na niemalże każdy rodzaj zasobów wykorzystywanych przez człowieka, sprawiając, że pojawią się przegrani i wygrani. Przedmiotem szczególnej troski będą jednak obszary upraw i zasoby wody pitnej⁸¹. Z kolei autorzy wzmiankowanego już raportu na temat relacji między zmianami klimatu i zagrożeniami bezpieczeństwa także identyfikują cztery czynniki warunkujące możliwość wystąpienia konfliktów zbrojnych z powodu zmian klimatu. Po pierwsze – jest to zmiana jakości i ograniczony dostęp do zasobów wody pitnej. Po drugie – obniżenie produkcji żywności. Po trzecie – wzrost liczby i intensywności sztormów i powodzi, a więc katastrof naturalnych. Po czwarte – migracje powodowane zmianami środowiska, które znacząco mogą zwiększyć prawdopodobieństwo konfliktów.

Wydaje się, że na podstawie analizy wymienionych czynników możliwe jest wyodrębnienie czterech rodzajów konfliktów w warunkach zmian klimatu: a) konflikty na tle dostępu do zasobów naturalnych, b) konflikty na tle procesów migracyjnych, c) konflikty w obszarach polarnych, zwłaszcza Arktyce, d) konflikty na tle etnicznym w warunkach upadania państw. W kontekście pierwszej kategorii konfliktów przedmiotem analizy w szczególności są te na tle dostępu do zasobów wody. Jej niedobory, zwłaszcza w warunkach wzrostu populacji, procesów industrializacji i urbanizacji, są istotnymi problemami społecznymi i politycznymi w wielu obszarach globu. W szczególności dotyczy to transgranicznych cieków wodnych – rzek przepływających przez terytoria wielu państw, które często utrzymują napięte stosunki polityczne. Irak i Syria uzależnione są od wód rzek Tygrys i Eufrat, które mają początki w Turcji. Izrael jest uzależniony od wód rzeki Jordan, która ma początki w Libanie⁸².

Dość zgodna jest opinia, że procesy migracyjne stymulowane zmianami klimatu mogą znacząco zwiększyć prawdopodobieństwo konfliktów. Dotyczy to szczególnie państw rozwijających się, zwłaszcza w warunkach często występujących tu susz, degradacji gleb, ograniczonego dostępu do wody, w powiązaniu ze wzrostem populacji, ubóstwem, ograniczoną sprawnością instytucji państwa⁸³. Wydaje się, że stymulowane w ten sposób procesy migracyjne

---

⁸⁰ *Global Warming Battlefields: How Climate Change Threatens Security*, „Current History” 2007, November, s. 356.

⁸¹ Tamże, s. 358.

⁸² Tamże.

⁸³ *Climate Change as a Security Risk. German*, s. 3.

będą miały charakter głównie wewnątrzpaństwowy, co jednak nie wyklucza tych transgranicznych.

Szczególną kategorią przyszłych – wydaje się – bardziej sporów niż konfliktów, jednak bez wykluczania tych ostatnich, są te, które mogą nieść ze sobą zmiany klimatu dla obszarów podbiegunowych, zwłaszcza Arktyki. Zdaniem Dariusza Brodawki przedmiotem kontrowersji i napięć może być: a) identyfikacja linii, od których wyznaczane są kategorie obszarów morskich, b) status obszarów po ustąpieniu lodów, c) ustalenie granic sąsiadujących z sobą obszarów morskich, d) podział szelfu kontynentalnego, e) zarządzanie obszarami poza jurysdykcją państw⁸⁴.

Zmiany klimatu mogą być jednym wśród wielu czynników ograniczających sprawność regulacyjną państw, a więc być przyczyną ich upadania. Brodawka przytacza dane, zgodnie z którymi na świecie jest 46 państw o potencjale demograficznym 2,7 mld osób, w których synergiczny efekt zmian klimatu i istniejących już problemów społecznych, politycznych i gospodarczych może prowadzić do konfliktów zbrojnych⁸⁵. Klare uważa zaś, że takie warunki mogą przyczyniać się do powstawania struktur paramilitarnych powiązanych ze zwalczającymi się grupami etnicznymi. Przypadki takie mogą także tworzyć przesłanki aktywności transnarodowych struktur przestępczych, a nawet organizacji terrorystycznych, dla których chaos i dezorganizacja życia społecznego tworzą dogodne warunki funkcjonowania⁸⁶.

Analizując różnorodność przyczyn współczesnych konfliktów, należy także uwzględnić czynnik demograficzny. Przyczynia się do konfliktów przede wszystkim w państwach rozwijających się. Wzrost liczby ludności i będąca skutkiem tego faktu tzw. presja demograficzna mogą bowiem przyczyniać się do obniżenia poziomu rozwoju gospodarczego, stymulowania przestępczości, przyspieszonego wyczerpywania zasobów naturalnych, a nawet stymulowania procesu upadania państw. To przede wszystkim państwa rozwijające się są wrażliwe i podatne na wymienione zmiany. To przede wszystkim tu wzrost populacji może sprawić, że władze nie będą w stanie zaspokoić potrzeb ludności, co może być przyczyną niestabilności. Należy także pamiętać, że niski poziom rozwoju i niestabilności politycznej w państwach rozwijających

---

⁸⁴ *Zmiany klimatu jako nowe zagrożenie bezpieczeństwa*, Warszawa 2009, s. 62.

⁸⁵ Tamże, s. 79.

⁸⁶ *Global Warming Battlefields*, s. 360.

się mogą stymulować powodujące napięcia, a nawet konflikty procesy migracyjne⁸⁷.

PODSUMOWANIE

Reasumując, należy podkreślić złożoność i różnorodność czynników warunkujących współczesne konflikty. Istotne przesłanki ich nowej jakości stworzyły uwarunkowania systemowe w postaci upadku ładu dwubiegunowego oraz narastających procesów globalizacji, pośrednio oddziałujące na konflikty. Należy pamiętać, że intensywność oddziaływania tych czynników jest zróżnicowana. Wydaje się spadać znaczenie końca zimnej wojny, a wzrastać procesów globalizacji. Bezpośrednie przyczyny konfliktów są zróżnicowane. Warunkują je czynniki gospodarcze ze szczególnym uwzględnieniem dostępu do surowców, a także czynniki ekologiczne ze szczególnym uwzględnieniem zmian klimatu oraz czynnik demograficzny i społeczny. Każdy z tych czynników jest złożony o szerokim zakresie i „indywidualnie” warunkuje poszczególne konflikty.

pozytywnie została zweryfikowana hipoteza badawcza, zgodnie z którą konflikty zbrojne we współczesnych stosunkach międzynarodowych są dynamicznym, podlegającym ewolucji procesem, znacznie odbiegającym w swym wyglądzie od charakterystycznych dla westfalskiego systemu stosunków międzynarodowych wojen typu klauzewiczowskiego. Dla ewolucji konfliktów i postępującej ich złożoności szczególnie istotne znaczenie mają uwarunkowania systemowe w postaci końca zimnej wojny i procesów globalizacji. Liczba przyczyn konfliktów jest znacznie większa niż wymienione systemowe, jednakże przede wszystkim te ostatnie przyczyniły się do konfliktów o nowych jakościowo cechach. Są to przede wszystkim konflikty wewnątrzpaństwowe/międzynarodowe ze znacznym zaangażowaniem podmiotów niepaństwowych i o relatywnie niskim poziomie intensywności, chociaż skutki dla ludności cywilnej mogą być dotkliwe. Często bowiem tworzą one dogodne środowisko do stosowania jednostronnej przemocy, której głównymi ofiarami jest ludność cywilna. Zmienia się motywacja tych konfliktów oraz sposób ich prowadzenia. Tworzą one istotne wyzwanie dla społeczności międzynarodowej co do możliwości przeciwdziałania im.

---

⁸⁷ T. Thomas, S. Kiser, W. Casebeer, *Warlords Rising. Confronting Violent Non-State Actors*, Lanham 2005, s. 32-35.

BIBLIOGRAFIA

- Addiction, Crime and Insurgency. The Transnational Threat of the Afghan Opium, Vienna 2009.
- Bächler G.: Conflict and Cooperation in the Light of Human-Ecological Transformation, , Zürich-Bern 1993, ENCOP Occasional Paper No. 9.
- Boxer B.: Changing the International Climate, „Current History” 2007, November.
- Brodawka D.: Zmiany klimatu jako nowe zagrożenie bezpieczeństwa, Warszawa 2009.
- Bruguiere J.-L.: Transnationalism and Conflict. The Perils of Unchecked Immigration, „Internationale Politik” 7(2006), No 2.
- Brzeziński Z.: Post-communist nationalism, „Foreign Affairs” 68(1989), No 5.
- Clark I.: The post-cold war order. The spoils of peace, Oxford 2001.
- Climate Change as a Security Risk. German Advisory Council on Global Change, London 2008.
- Environmental Degradation as a Cause of War. Country Studies of External Experts, eds. G. Bächler, K. Spillmann, t. II, Zürich 1996.
- Environmental Degradation as a Cause of War. Regional and Country Studies of Research Fellows, eds. G. Bächler, K. Spillmann, t. I, Zürich 1996.
- Gray Ch.: Post-Modern War. The New Politics of Conflict, London 1997.
- Haas R. N.: The Age of Nonpolarity, „Foreign Affairs” 87(2008), May/June.
- Hammes Th.: The Sling and the Stone, St. Paul 2004.
- Hoffman F.: Conflict in the 21st Century. The Rise of the Hybrid Wars, Arlington 2007.
- Homer-Dixon Th.: Environment, Scarcity, and Violence, Princeton 1999.
- Homer-Dixon Th.: Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence From Cases, „International Security” 19(1994), No 1.
- Homer-Dixon Th.: On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict, „International Security” 16(1991), No 2.
- Hughes G.: My enemy's enemy. Proxy warfare in international politics, Brighton 2012.
- Internal Displacement. Global Overview of trends and Developments in 2008, Geneva 2009.
- Kaldor M.: New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era. Cambridge 1999.
- Kalyvas S. N.: The Logic of Violence in Civil War, Cambridge 2006.
- Klare M.: Global Warming Battlefields: How Climate Change Threatens Security, „Current History” 2007, November.
- Klare M.: Resource Wars. The New Landscape of Global Conflict, New York 2001.
- Kriesberg L.: The Conflict Resolution Field, w: *Peacemaking in International Conflict. Methods and Techniques*, ed. W. J. Zartman, Washington DC 2007.
- Kuźniar R.: Stosunki międzynarodowe – istota, uwarunkowania, badanie, w: *Stosunki międzynarodowe – geneza, struktura, funkcjonowanie*, red. E. Halizak, R. Kuźniar, Warszawa 1994.
- Lawrence A., Chenoweth E.: Introduction, w: *Rethinking violence. States and non-state actors in conflict*, eds. A. Lawrence, E. Chenoweth, Cambridge, Mass.: MIT Press 2012.
- Lindberg S., Melvin N.J.: Major armed conflicts, w: SIPRI Yearbook 2007. Armaments, Disarmament and International Security, Oxford 2007.
- Łoś-Nowak T.: System międzynarodowy, w: *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2008.

- Malendowski W.: Spory międzynarodowe, konflikty zbrojne i ogniska zapalne w XXI wieku, w: *Spory – konflikty zbrojne – terroryzm. Dysfunkcjonalne czynniki współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. W. Malendowski, Poznań 2006.
- Melvin N., DeKoning R.: Resources and armed conflict, w: *SIPRI Yearbook 2011. Armaments, Disarmament and International Security*, London 2011.
- Nye J.: Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii, Warszawa 2009.
- Pietraś M.: Bezpieczeństwo państwa w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, w: *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, red. S. Dębski, B. Górka-Winter, Warszawa 2003.
- Pietraś M.: Conflict Dynamics in International Relations, w: *Border conflicts in contemporary world*, ed. A. Moraczewska, Lublin 2013 (forthcoming).
- Pietraś M.: Dynamika globalnego środowiska międzynarodowego. Analiza uwarunkowań systemowych, w: *Demokratyczna Polska w globalizującym się świecie*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Mirska, Warszawa 2009, s. 17-45.
- Pietraś M.: Globalizacja jako proces zmiany społeczności międzynarodowej, w: *Oblicza procesów globalizacji*, red. M. Pietraś, Lublin 2002.
- Pietraś M.: Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego, w: *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008.
- Pietraś M.: Istota i specyfika konfliktów niskiej intensywności, w: *Konflikt niskiej intensywności w Nadmistrzcu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006.
- Pietraś M.: Istota i zakres procesów globalizacji, „Sprawy Międzynarodowe” 2002, nr 2.
- Pietraś M.: Late Westphalian International Order, “Polish Political Science Yearbook” 2007.
- Pietraś M.: Międzynarodowy reżim zmian klimatu, Toruń 2011.
- Pietraś M.: Procesy globalizacji, w: *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2006.
- Pietraś M.: Znaczenie problematyki ekologicznej dla rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych, w: *Wielo- i interdyscyplinarność nauki o stosunkach międzynarodowych*, red. A. Gałganek, E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2012.
- Podesta J., Ogden P.: *The Security Implications of Climate Change*, “The Washington Quarterly” 31(2007-2008), No 1.
- Richmond O. P.: *Maintaining Order, Making Peace*, New York 2002.
- Rosecrance R.: *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Boston 1963.
- Rosenau J.N.: *The Study of World Politics. Theoretical and Methodological Challenges*, London 2006.
- Smith M.: *International Security. Politics, Policy, Prospects*, Basingstoke 2010.
- Stathis K.: International conflict and political violence: new developments and research, w: *Rethinking violence: States and Non-State Actors in Conflict*, eds. E. Chenoweth, A. Lawrence, Cambridge, Mass.: MIT Press 2012, s. XI.
- Stepanowa E.: Armed conflict, crime and criminal violence, w: *SIPRI Yearbook 2010. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 2010.
- Stepanowa E.: Trends in armed conflicts: one-sided violence against civilians, w: *SIPRI Yearbook 2009. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 2009.
- Themner L., Wallensteen P.: Armed Conflicts 1946-2011, “Journal of Peace Research” 49(2012), No 4.
- Thomas T., Kiser S., Casebeer W.: *Warlords Rising. Confronting Violent Non-State Actors*, Lanham 2005.
- Tilly Ch.: *Coercion, capital, and European states, A.D.990-1990*, Cambridge 1992.

- Transformation of Resource Conflicts: Approach and Instruments, eds. G. Bächler, K. Spillmann, M. Suliman, Bern 2002.
- Uppsala Conflict Data Program, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>
- Waltz K.: Man, the State and War. A Theoretical Analysis, New York 1959.
- Wysocka B.: Współczesne konflikty zbrojne, w: *Spory – konflikty zbrojne – terroryzm. Dysfunkcyjne czynniki współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. W. Malenowski, Poznań 2006.
- Zartman W. J.: Toward the Resolution of International Conflicts, w: *Peacemaking in International Conflict. Methods and Techniques*, ed. W.J. Zartman, Washington DC 2007.

FACTORS OF NEW QUALITY OF INTERNAL/INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS

Summary

It has been assumed that armed conflicts being a part of social life, are dynamic processes of change conditioned by multilevel-factors. Hence, the purpose of the paper is identification of the new quality of armed conflicts existing in most cases simultaneously on both internal and external spheres of social life. It has been verified hypothesis, that new quality of contemporary internal / international armed conflicts is synergy effect of factors operating on both internal and international levels. Particularly the analysis has been focused on factors operating on the international system level like changing polarity of the post-cold war system and globalization processes. They have indirect impact on armed conflict. Direct impact is both exerted and analyzed in the paper by economic, environmental and demographic factors. As a result of operating factors in the part are analyzed following new quality features of armed conflict: a) internationalisation of internal conflicts, b) broad involvement of transnational actors, c) severe consequences for civil population, d) one-sided violence.

Słowa kluczowe: stosunki międzynarodowe, bezpieczeństwo międzynarodowe, wewnętrzne i międzynarodowe konflikty zbrojne.

Key words: international relations, international security, internal and international armed conflicts.